

Мартинюк Р. Партийна система України та регіональні чинники в її розвитку / Р. С. Мартинюк // Політологічні та соціологічні студії. Збірник наукових праць. – П50 Т.ІХ. – Чернівці: Букрек. – 2010. – С. 180-192.

У науковій статті аналізуються особливості та тенденції розвитку сучасної партійної системи України, зокрема, у контексті впливу регіональних чинників. Дослідник насамперед звертає увагу на регіональні субкультури, що справляють суттєвий вплив на розвиток партійної системи України. Критерієм розмежування між регіональними субкультурами є система цінностей, зокрема цінностей політичних. Аналіз останніх дозволяє констатувати факт існування в нашій країні конфліктних політичних культур у регіональному вимірі, що суттєво ускладнює утворення потужних загальнонаціональних центристських партій в Україні. Цей чинник, поряд із низкою інших, ставить під сумнів ефективність запровадженої політичною реформою від 8 грудня 2004 р. парламентарно-президентської форми правління в Україні.

Автор, однак, прогнозує зменшення ваги деструктивного впливу регіональних субкультур на розвиток партійної системи України, пов'язуючи це, насамперед, із подальшим становленням української нації, формуванням почуття національної приналежності, економічною виправданістю вітчизняної демократії та низкою суто інституційних факторів, спричинених політичною реформою, як то: застосуванням пропорційної виборчої системи, запровадженням інституту парламентської більшості, парламентського способу формування Уряду тощо.

В Україні (як і більшості інших пострадянських республік) слабкість демократичних традицій, соціальна інерція незалежності державної влади від суспільства, його низька структуризація, вкрай повільний розвиток національного підприємництва, зубожіння значної частини населення зумовлюють труднощі в розвитку політичних партій: відірваність багатьох із них від своєї соціальної бази, а часто й повна її відсутність; прагнення керівництва деяких політичних партій шукати забезпечення матеріального благополуччя не стільки в соціальному середовищі, скільки у владних структурах. Це породжує неспроможність політичних партій виконувати притаманні їм функції; несприйняття значною частиною населення політичних партій як важливих інститутів демократії, політичного механізму задоволення їхніх прав і інтересів.

Переважає більшість політичних партій в Україні є ситуативними й випадковими політичними утвореннями. Запровадження пропорційної виборчої системи перетворило політичні партії на притулок для людей із сумнівною репутацією.

Як наслідок, поза сферою стійкого партійного впливу залишається значна частина населення України.

Характерною ознакою функціонування партійної системи в Україні є те, що ідеологічні, національні, соціальні, професійні та інші відмінності накладаються й тісно переплітаються з регіональними відмінностями.

Регіональний характер політичних партій у сучасній Україні є однією з головних проблем у їхньому розвитку. Результати виборів до Парламенту засвідчують невідповідність між формально загальнонаціональним статусом політичних партій в Україні та їх реальним електоратом, обмеженим окремими регіонами [10, 46].

Згаданий регіоналізм вкрай деструктивно позначається на формуванні в Україні усталеної партійної системи з розвиненими центристськими партіями.

Регіональні субкультури, як чинник у розвитку партійної системи України. На розвиток партійної системи України значною мірою впливають і регіональні субкультури. Загалом за системою цінностей, зокрема цінностей політичних, правобережна Україна тяжіє до західноєвропейської цивілізації з акцентом на інститути приватної власності, прав особистості, індивідуалізм. Система цінностей лівобережної України демонструє східні колективістські начала й не виявляє високої зацікавленості до інтеграції у загальноєвропейське соціокультурне середовище.

Західна Україна, насамперед Галичина, слугує прикладом готовності поступитися власною самостійністю задля збереження української національної держави. Водночас Схід і Південь виявляють регіоналізм самодостатності. На відміну від Донбасу, у АР Крим існує не стільки економічна самодостатність, скільки соціокультурна й ідеологічна відокремленість.

По суті, у сучасного українського суспільства відсутня *консенсусна політична культура* з узгодженим ставленням громадян всієї країни до певних політичних сил, які відстоюють відповідні ідеологічні цінності та політичний вектор розвитку держави. Натомість є підстави говорити про існування в нашій країні конфліктних політичних культур у регіональному вимірі. Наявність регіональних субкультур простежується в Україні в чотирьох макрорегіонах: Центрі, Заході, Сході й Півдні. У межах цих регіонів соціальні групи й індивіди демонструють у своїй поведінці значну *територіальну ідентичність*.

В Україні належність до регіону чи нації є найважливішими критеріями ідентифікації. Позитивним є той факт, що в останнє десятиліття рівень локальної самоідентифікації помітно зменшився, а національної – навпаки, зріс. Також належність до колишнього Радянського Союзу лише для небагатьох залишається цінністю, з якою вони ідентифікують себе. Однак хоча за роки незалежності чисельність цієї категорії істотно зменшилася, вона все ще залишається значною, зокрема у південно-східній Україні. Тут, образно кажучи, хоча Радянського Союзу вже немає, радянські люди продовжують існувати.

Окрему специфічну субкультуру становить політична культура жителів Донбасу. Сьогодні низька професійна мобільність, схильність до професійної та територіальної самоідентифікації є особливо відчутними у вугільній промисловості Донбасу, де більшість робітників ідентифікує себе зі своїм підприємством і місцевим населенням.

Однак позитивний вплив на розвиток партійної системи України справляє процес становлення української нації, який сприяє утворенню потужних центристських партій. Політичні партії України, які потрапляють до керма влади, у ідеологічному відношенні помітно “центруються”, відмовляючись від маргінальних програмних установок. Намагання правлячих партій України бути

загальнонаціональними партіями, “партіями для всіх” відповідають процесу поступового зниження рівня локальної самоідентифікації в усіх регіонах упродовж останніх п’яти років. Найпомітнішого розвитку згаданий процес набув у Західному регіоні України. Скорочення чисельності представників локальної самоідентифікації серед населення Сходу та Півдня України є не таким помітним, і все ж воно характерне й цим регіонам.

Водночас рівень національної самоідентифікації істотно зріс серед населення всіх регіонів, що є позитивною тенденцією у процесі становлення української нації. Помітним є скорочення на Сході та Півдні кількості тих, хто ідентифікує себе з населенням колишнього Радянського Союзу.

Політичній культурі українського суспільства притаманне різне бачення майбутнього державного устрою України, що не може не накладати відбиток на відповідні програмні відмінності в основних партій України. Такі відмінності мають також регіональну зумовленість. Серед усіх макрорегіонів вищий рівень підтримки унітаризму демонстрували жителі Заходу й Центру порівняно з населенням Сходу й Півдня. З 1998 р. найвищий показник підтримки унітарного розвитку залишається за жителями Заходу, найнижчий рівень підтримки федералізму демонструють жителі Центру, а жителі Півдня – найвищий.

Ще однією рисою політичної культури українського суспільства є низький рівень довіри населення до політичних партій. Це має ряд пояснень. В Україні партійні лідери традиційно зловживають своїми передвиборними обіцянками, які нерідко залишаються невиконаними. При цьому показники довіри до органів влади демонструють регіональні відмінності. Між тим, завдання консолідації української нації вимагає зближення орієнтацій регіональних колективів на центристській політичній основі. Ця тенденція з 2003 р. розвивається на Сході та Півдні, де за останні кілька років частка прихильників центристських партій перевищила кількість прихильників лівих. З утвердженням популярності на Донбасі Партії регіонів вплив там лівих партій теж стрімко впав.

Почуття національної приналежності є одним із ключових критеріїв легітимності влади. З почуттям національної приналежності безпосередньо пов’язане ставлення до України як своєї Батьківщини.

Жителі Західного та Центрального макрорегіонів частіше за респондентів Сходу або Півдня сприймають Україну як свою Батьківщину. У цілому ставлення до України як до Батьківщини найбільше виражене серед мешканців Заходу, а найменше – Півдня. Центр за цим показником тяжіє до Заходу, а Схід – до Півдня. Важливо, проте, відмітити факт помітного зростання позитивного ставлення до України як до Батьківщини після “помаранчевої революції” незалежно від макрорегіону. Тому, попри зафіксовані відмінності, можна говорити про наявність загальної тенденції зміцнення спільної національно-державної ідентичності в цілому по всій Україні. Формування почуття єдиної національної приналежності є ще одим із вагомих чинників у розвитку потужних центристських партій в Україні.

Перешкодою формування впливових центристських партій у країні є також поляризація українського суспільства за національною та соціальною ознаками. Партії, що проголошують себе центристськими, реально є такими не завжди.

Уважне знайомство з партійними програмами, із програмними документами партій часто виявляє не тільки їхню змістовну і смислову ідентичність, а й фактичну єдність – за оцінкою основних проблем внутрішньополітичного та міжнародного життя, з питань формування державності, соціально-економічної політики, глобальних стратегічних цілей. Ідеологічна єдність ключових партій України особливо виразна в аспекті соціальної політики: усі вони демонструють тяжіння своєї ідеології до соціал-демократичної. Відмінність ж більш пов'язана з тактичними моментами та підходами, загалом із другорядними питаннями та політичними оцінками.

Варто також мати на увазі, що партії усіх політичних напрямів не є стійкими, монолітними, остаточно оформленими. У багатьох із партійних угруповань є власні політичні течії.

Тенденції об'єднання політичних партій і активна робота щодо посилення впливу на громадські організації та рухи помітні, як правило, напередодні важливих політичних кампаній: виборів до Верховної Ради України або Президента України.

Найбільш впливовими й політично активними в Україні є партії, які мають досить струнку організаційно-ідеологічну структуру, розгалужену мережу регіональних організацій, певну соціальну базу й важелі впливу на частину електорату, про що засвідчують результати виборів до Верховної Ради України й органів місцевого самоврядування. Таких партій в Україні не більше десяти.

Політичні партії, які долають виборчий поріг і утворюють свої фракції у Верховній Раді України, утверджують свій політичний статус. Проте більшість політичних партій в Україні мають цілком незначний постійний кадровий склад, не мають широкої соціальної бази (соціологічні дані свідчать, що жодна з політичних партій і сил, як провладних так опозиційних, не користуються підтримкою переважної більшості громадян [3, 9]), не справляють належного впливу на політичне життя України й повноцінно не виконують належних їм, як політичним партіям, функцій. Формування потужних центристських партій в Україні, спроможних в умовах парламентарно-президентської форми правління утворити стабільну й консолідовану парламентську більшість, а відтак, уможливити формування ефективного та життєздатного Уряду на партійній основі й реалізувати через нього свої програмні цілі, ускладнюється відсутністю чисельного середнього класу [5, 392].

В Україні, у силу незавершеного характеру розвитку громадянського суспільства і його атрибуту – розвиненої партійної системи із крупними центристськими партіями, змагання політичних сил, які мають представити програму дій (а не набору загальних гасел), аби здобути підтримку виборців і отримати право на втілення програми в життя через контроль над урядом, перетворюються на змагання між групами, які апелюють до одних і тих самих загальних цінностей (демократія, правова, соціальна держава тощо), а перемогу здобувають завдяки факторам, не пов'язаних із програмами (зокрема, фінансовим, адміністративним, особистісним тощо).

Політичні партії є обов'язковими атрибутами розвиненої демократії а їх суспільний авторитет віддзеркалює зрілість демократії. Несприйняття більшістю населення України політичних партій як реальних інструментів втілення в державній політиці їх інтересів і потреб засвідчує нестійкість і поверхневий характер вітчизняної демократії.

Особливістю партійної системи України є її постійна трансформація. Вона робить перші кроки на шляху перетворення в реального посередника між громадянським суспільством і державою, формою відображення й реалізації суспільних інтересів у системі державної влади.

Загалом політичні партії в Україні на даному етапі без застережень ще не можна визначити партіями парламентського типу. Партії в Україні ще не виражають інтересів великих соціальних груп а тому звільнені від відповідальності перед виборцями, не можуть повноцінно враховувати інтереси та настрої населення а також запропонувати програми ефективного вирішення найважливіших для суспільства питань [1, 46]. Обмеженість соціальної бази політичних партій ставить під сумнів їхню спроможність вирішувати суспільні завдання [4, 104].

На теперішній час в Україні нараховується більше як 130 політичних партій, які репрезентують практично увесь сучасний ідеологічний спектр. Саме через них у політичному житті України втілюються принципи ідеологічного й політичного плюралізму, здійснюється конкуренція в боротьбі за місця в органах державної влади. Все ж, через довготерміновість процесу утворення обмеженого числа потужних центристських партій, в Україні упродовж принаймні наступних 5-10 років зберігатиметься надмірне розпорошення сил, складатимуться несприятливі умови для узгодження інтересів і досягнення стійкої політичної структуризації Верховної Ради України. Більшість із партій не користується мінімально-необхідною підтримкою виборців і не претендує на участь у виборах.

Ще однією проблемою сучасної багатопартійності в Україні є нечисельність партій та слабке виконання ними соціалізуючих функцій стосовно всіх громадян. Безпосередньо через політичні партії до політики залучається відносно незначна частина українських громадян.

Виборці орієнтуються переважно на відомих лідерів, сподіваючись, що вони зможуть щось зробити для поліпшення життя, при цьому методи й ідейні принципи їхньої діяльності не є принциповими для вибору. Невизначеність громадської думки, неузгодженість висловлених ставлень і поведінки є ознаками перехідного стану, неусталеності суспільної політичної свідомості. Розвиток суспільної політичної свідомості, у тому числі і стосовно багатопартійності, відбуватиметься в міру зростання дієвості політичних партій, їх реального впливу на формування й діяльність органів виконавчої влади. У свою чергу, на роль політичних партій суттєво впливає інституційне середовище їх функціонування. Створення сприятливих законодавчих умов для участі політичних партій України в системі державної влади, розвиток демократичних норм політичного життя й цивілізованих взаємин між органами влади сприятиме підвищенню реального статусу політичних партій.

Для європейських держав із режимом парламентаризму є нормою, коли уряд виконує волю парламентської більшості і є похідним від неї. У таких випадках більшість постає не довільно, а залежить від результатів виборів. Однак у розвинених європейських демократіях, за умови існування сильних центристських партій утворення такої більшості є об'єктивним наслідком їх співробітництва з метою організаційного забезпечення парламентських процедур і формування уряду, тобто втілення їхніх програмних цілей у державній політиці. В Україні згадані партії відсутні, що ставить під сумнів спроможність Парламенту України до формування природної для представницьких органів розвинених європейських демократій коаліції більшості. Проблематичним є також питання співробітництва українських партій у процедурі формування Уряду, законодавчого забезпечення його діяльності й організації тісної взаємодії представницького органу та Кабінету Міністрів України у здійсненні єдиної державної політики. Тим не менше, в українських політичних партій у цьому відношенні немає альтернатив: для того, щоб вони змогли визначати персональний склад Уряду і проводити через нього свою політику, виконуючи таким чином представницькі й узгоджувальні функції, вони будуть змушені після виборів утворювати у Верховній Раді України більшість, або, іншими словами, урядову коаліцію партій відповідно до результатів народного волевиявлення. Дотепер перешкодою впливу політичних партій на зміст урядової діяльності була відсутність у Конституції України статті, яка б зобов'язувала Президента України формувати Уряд саме з тих партій, які входитимуть до коаліції партій-переможниць. За особливостями визначеної Конституцією України в редакції від 28 червня 1996 р. моделі організації державної влади, від участі у формуванні Уряду усувався не лише Парламент у цілому [7, 7], а і провідні політичні партії, які, здобуваючи більшість депутатських мандатів, залишалися позбавленими можливості через Уряд реалізувати свою програму діяльності [12, 451], взяти на себе політичну відповідальність [10, 46]. Відтак, Уряд в Україні реалізував не передвиборну програму політичної партії, яка перемогла на виборах, а програму певної особи (яка формально не була главою Уряду) [9, 124]. Позапарламентський спосіб формування Уряду об'єктивно гальмував розвиток потужних центристських партій в Україні: у напівпрезидентській формі правління, що існувала в Україні до 1 січня 2006 р., найкоротший шлях до прийняття рішень в урядовій сфері лежав не через парламентські фракції (які могли здійснювати, максимум, опосередкований, через Главу держави, вплив на Уряд) чи навіть Уряд (без участі Президента України жодне значуще рішення в урядовій сфері не приймалося), а через кулуарний вплив на Главу держави [8, 143, 144].

Політична реформа 2004 р. розв'язала описану проблему, нова модель влади забезпечує достатньо чітку, прозору ідентифікацію виборцями політичної сили, відповідальної за державну політику (і, отже, за стан справ у країні), – і відтак, можливість свідомого обрання між різними політичними силами під час виборів. Згадані нормативно-інституційні зміни стануть потужним чинником у розвитку інституту політичних партій в Україні.

Іншим важливим фактором розвитку партійної системи України стане поява інституту політичної (парламентської) опозиції. Оскільки основні

політичні сили у представницькому органі України мають орієнтовно урівноважені сили, у інституціоналізації (нормативній регламентації статусу) опозиції заінтересовані вони всі. Опозиція виконуватиме функцію контролера за правлячою коаліцією більшості. Правлячі партії будуть змушені приймати до уваги вимоги опозиції, оскільки остання, формуючи свій капітал на помилках і прорахунках коаліції більшості, отримає шанс перемогти на наступних виборах. У міжвиборчий період опозиція критикуватиме політичний курс правлячої коаліції, Уряду та виробить альтернативний курс, який зможе реалізувати у випадку дострокового припинення повноважень Уряду більшості.

У сучасній Україні, в умовах значного числа партій та їх нечисельності, вони (партії) будуть змушені приділяти велику увагу утворенню складних і організаційно продуманих виборчих блоків. Результати виборів засвідчують, що виборці стають більш досвідченими й голосують за більші об'єднання, що встигли показати себе у практичній політиці, а не за дрібні, часто віртуальні партії і блоки.

Головною проблемою політичних партій України з точки зору їх участі в політичному управлінні до вступу в дію конституційних поправок від 8 грудня 2004 р. був незначний вплив партій на формування вищих ланок виконавчої влади (тобто закріплена первинною редакцією Конституції України президентсько-парламентарна форма правління) [8, 140]. Між тим, державно-політичний досвід розвинених зарубіжних країн засвідчує, що належне структурування політичних сил (партій) найкраще досягається в разі безпосередньої участі парламентських фракцій у створенні уряду й контролі за його діяльністю [8, 200].

В Україні вплив політичних партій на формування вищих органів державної влади до 2006 р. головним чином обмежувався Парламентом. У відповідності з Конституцією України в редакції від 28 червня 1996 р. Кабінет Міністрів України та керівники місцевих державних адміністрацій призначалися Президентом України. Оскільки й Л. Кравчук, і Л. Кучма в умовах напівпрезидентської республіки були позапартійними президентами, політичні партії не мали суттєвого впливу як на формування державного апарату так і на зміст державної політики. Відсутність необхідності парламентського (і взагалі легального) представництва для доступу до механізму прийняття рішень в урядовій сфері зумовлювала низький престиж політичних партій.

Сьогодні суттєві важелі впливу на формування Кабінету Міністрів України отримала Верховна Рада України. Кандидатура Прем'єр-міністра України визначається коаліцією більшості Верховної Ради України. Але відсутність стабільної й ефективної парламентської більшості не дозволяє політичним партіям вирішальним чином впливати на формування Уряду. Все ж, у найближчій перспективі стане можливим визначити певні політичні партії в Україні як правлячі.

Більш чітко можна ідентифікувати політичну опозицію, до складу якої входять партії, які виступають проти політичного курсу Президента України чи Кабінету Міністрів України. Як правило, такі партії самі визначають себе як опозиційні. Правовий статус політичної опозиції в Україні ще не визначено.

Ситуація, коли вибори до Верховної Ради України не впливали на зміну Уряду, певним чином деформувала відносини політичної відповідальності Уряду перед представницьким органом і роль політичних партій як механізму такої відповідальності. Політична реформа 2004 р., яка запровадила парламентський спосіб формування Уряду на партійній основі, значною мірою вирішує згадану проблему. Слід очікувати, що її подальше розв'язання здійснюватиметься в напрямку поступового підвищення авторитету і впливу політичних партій у суспільстві й у Верховній Раді України, у міру того, як формування і призначення Уряду відбуватиметься за участі реальної коаліції партій, які матимуть більшість у Парламенті, а також законодавчого забезпечення умов для формування Уряду коаліцією партій, які утворюватимуть більшість у Верховній Раді України.

Оцінюючи перспективи формування Кабінету Міністрів України на партійній основі, слід наголосити, що партійна система України ставить під сумнів можливість досягти ефективної організації виконавчої влади [2, 225]. Особливості партійної системи України дають підстави вважати, що на поточний момент в Україні беззастережно успішно можуть функціонувати уряди, сформовані хоча й із врахуванням інтересів партій, але насамперед за фаховим критерієм а не на основі партійної приналежності.

У перспективі в Україні, найбільш вірогідно, сформується “блокова” багатопартійна система. Слабкість позицій багатьох партій у політичному житті та їх неспроможність самостійно подолати виборчий поріг, утворити парламентську фракцію і справляти вплив на зміст парламентських процедур зумовлюватимуть їх прагнення до об'єднання зусиль у вирішенні згаданих завдань. Це стане однією з організаційних передумов до формування потужних центристських партій із виваженою і прагматичною ідеологією.

Після політичної реформи 2004 р. вплив політичних партій України на процес висування кандидатів та формування кадрового складу Верховної Ради України й обрання Глави держави стрімко зростатиме.

Також очевидно, що включення політичних партій у процедуру формування виконавчих структур і здійснення поточного контролю за їх діяльністю в подальшому створить додаткові мотиви і стимули для розвитку інституту політичних партій. Проте виконувати таку роль зможуть лише крупні центристські партії. Їх поява й утвердження в Україні буде справою лише відносно віддаленої перспективи, оскільки безпосередньо залежить від показників економічного розвитку нашої держави й формування потужного середнього класу – соціальної бази центристських партій.

Недостатніми є можливості політичних партій України визначально впливати на результати виборів Глави держави. Головний фактор, що знижує шанси кандидатів політичних партій на президентських виборах, полягає у специфіці українського суспільства. Україна має значну згадану регіональну різноманітність. Донині всі президентські й парламентські вибори, що відбулись у незалежній Україні, демонстрували значні відмінності в політико-ідеологічних симпатіях виборців східних, центральних і західних регіонів країни. Партійна система України має два яскраво виражені ідеологічні полюси – ліві партії й націонал-демократи. Електоральна база кожного із цих полюсів

регіонально обмежена. Кандидат у Президенти України, що спирається на один із цих плюсів, не у стані набрати абсолютну більшість голосів (навіть якщо йому вдасться сформувати коаліцію політичних партій). Навпаки, кандидат, який не має чіткої партійно-ідеологічної прив'язки до відповідних регіонів, має реальні можливості для політичного маневрування й формування широкої електоральної бази [12, 463, 464].

На сьогодні усе більший інтерес до партійної діяльності проявляє бізнес-еліта, створюючи власні “олігархічні” партії й залучаючись до інших партій і блоків. Небезпека підміни загальнонародних інтересів інтересами фінансових олігархів у реальній поточній політиці, яку здійснюють провідні партії України, зумовлює її хаотичність і безсистемність, нездатність влади виробити конструктивну політику і втілити її в життя [8, 138].

Важливим чинником становлення демократичного державного режиму в Україні в умовах збереження раціоналізованого парламентаризму стає представництво партійних лідерів на посаді Глави держави. Приналежність президента до однієї із правлячих партій завжди жорстко коригує поведінку глави держави: негативні в політичному плані дії президента дискредитуватимуть партію в очах суспільства й зумовлюватимуть втрату нею голосів виборців на чергових виборах до представницького органу. Дана обставина змушуватиме Главу держави діяти в чітко визначених рамках і попереджуватиме можливі зловживання Президента України довіреною йому владою [6, 20].

Політична реформа 2004 р. організаційно й нормативно сприяє становленню в Україні впливових центристських політичних партій, спроможних забезпечити життєздатність запровадженій реформою системі організації влади (парламентарно-президентській формі правління). Однак розвиток центристських партій визначальною мірою гальмується насамперед економічними чинниками (нерозвиненість середнього класу).

1. Волган О. Грани политической жизни: теория и практика. – Сімферополь: Таврида, 2001. – 180 с.

2. Грозицкая Т. Взаимоотношения законодательной и исполнительной ветвей власти в Украине в период демократизации: поиск оптимальной модели // Развитие демократии в Украине: Материалы международной научной конференции (Київ, 29 вересня – 1 жовтня 2000 р.). – К.: Центр Освітніх Ініціатив, 2001. – 397 с.

3. Громадяни України про внутрішньополітичні процеси // Національна безпека і оборона. – 2003. – № 3 (39). – С. 21-31.

4. Колодій А. На шляху до громадянського суспільства. Теоретичні засади і соціокультурні передумови демократичної трансформації в Україні. Монографія. – К.: Червона калина, 2002. – 276 с.

5. Кралюк П. Тенденції розвитку багатопартійності в Україні // Развитие демократии в Украине: Материалы международной научной конференции (Київ, 29 вересня – 1 жовтня 2000 р.). – К.: Центр Освітніх Ініціатив, 2001. – 397 с.

6. Краснов С. Россия как полупрезидентская республика: проблема баланса полномочий // Государство и право. – 2003. – № 10. – С. 16-23.

7. Медведчук В. Конституційні основи становлення парламентаризму в незалежній Україні // Право України. – 2001. – № 11. – С. 3-8.
8. Павленко Р. Парламентська відповідальність уряду: світовий та український досвід. – К.: КМ Академія, 2002. – 253 с.
9. Плахотнюк Н. Політизація Кабінету Міністрів України: можливі шляхи і проблеми // Концептуальні засади реформування політичної системи в Україні. – К.: Вид-во УАДУ, 2001. – 264 с.
10. Рагозін М. Розвиток партійної системи в Україні: кількісний аналіз // Національний університет “Києво-Могилянська академія”. Наукові записки. Політичні науки. – 2003. – Т. 21. – С. 45-51.
11. Скрипнюк О. Вплив інститутів громадянського суспільства на становлення і розвиток державного режиму // Право України, 2001. – № 5. – С. 12-17.
12. Фесенко В. Воздействие избирательной системы на роль политических партий в развитии демократии в Украине // Розвиток демократії в Україні: Матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 29 вересня – 1 жовтня 2000 р.). – К.: Центр Освітніх Ініціатив, 2001. – 397 с.

Martiniuk R. S. The party system of Ukraine and regional factors in their development

In this scientific article analyzes the specific aspects of development of the modern party system of Ukraine, specifically the influence of regional factors.